

УДК 821.162.1(091)"18/19"

Марія Брацка

ORCID 0000-0002-0883-9973

Микита Садовий

ORCID 0009-0001-4059-8276

ІМАГОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ «МАРІЇ» АНТОНІЯ МАЛЬЧЕВСЬКОГО

Анотація. Стаття є описовим та компаративним аналізом образів козаків та татар у поемі Антонія Мальчевського «Марія» в контексті імагології та міжетнічних стосунків. У поемі простежується чітка дихотомія Добра, яке уособлюють поляки і козаки, та Зла, представленого татарами. Образ козака розглядається як багатогранний та складний: він є гармонійним поєднанням «дикості» й «слухняності», перебуває у єдності з природою, виступає як вірний посланець, надійний провідник і хоробрий воїн. Він діє як «проміжна ланка» між «цивілізацією» (поляками) та «варварством». На противагу цьому, татари зображені як безлика, жорстока та підступна орда, що символізує абсолютне зло, хаос та руйнівну природну стихію. Цей контраст поглиблюється через аналіз бойових тактик: шляхетний і прямолінійний бій поляків протистойть хитрим маневрам і тактиці оточення татар. Таким чином, козаки в поемі стають союзниками цивілізації у її боротьбі проти варварства.

Ключові слова: Антоній Мальчевський, «Марія», імагологія, образ козака, образ польського шляхтича, образ татарина, цивілізація і варварство.

Інформація про авторів: Брацка Марія Валентинівна, доктор філологічних наук, професор кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Садовий Микита – магістрант 2 року навчання кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

E-mail: m.bracka@knu.ua, nicksadzno@gmail.com

Mariya Bracka
Mykyta Sadoviy

KONTEKSTY IMAGOLOGICZNE "MARI" ANTONIEGO MALCZEWSKIEGO

Abstrakt. Niniejsza praca mieści opis i porównawczą analizę obrazów Kozaków i Tatarów w poemacie Antoniego Malczewskiego "Maria", dokonaną w kontekście imagologii i stosunków międzyetnicznych. W poemacie zarysowuje się wyraźna dycho-mia Dobra, uosabianego przez Polaków i Kozaków, oraz Zła, reprezentowanego przez Tatarów. Wizerunek Kozaka jest ukazany jako wielowymiarowy i złożony: stanowi on harmonijne połączenie "dzikości" i "posłuszeństwa", pozostaje w jedności z naturą, występuje jako wierny posłaniec, niezawodny przewodnik i odważny wojownik. Działa on jako "ogniwo pośrednie" między "cywilizacją" (Polakami) a "barbarzyństwem". W przeciwieństwie do niego Tatarzy są przedstawieni jako bezimienna, okrutna i podstępna horda, symbolizująca absolutne zło, chaos i niszczycielski żywioł. Kontrast ten pogłębia analiza taktyki walki: szlachetna i otwarta walka Polaków jest przeciwstawiona przebie-głym manewrom i taktyce okrążenia stosowanej przez Tatarów. W ten sposób Kozacy w poemacie stają się sojusznikami cywilizacji w jej walce z barbarzyństwem.

Słowa kluczowe: Antoni Malczewski, "Maria", imagologia, obraz Kozaka, obraz szlachcica polskiego, obraz Tatara, cywilizacja i barbarzyństwo.

Noty o autorach: Mariya Bracka, doktor habilitowany, profesor, Katedra Polonistyki, Edukacyjno-Naukowy Instytut Filologii, Narodowy Uniwersytet imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie; Mykyta Sadoviy, student 2 roku studiów magisterskich, Katedra Polonistyki, Edukacyjno-Naukowy Instytut Filologii, Narodowy Uniwersytet imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie.

E-mail: m.bracka@knu.ua, nicksadzo@gmail.com

Mariya Bracka
Mykyta Sadoviy

THE IMAGOLOGICAL CONTEXTS OF ANTONI MALCZEWSKI'S "MARIA"

Abstract. This work provides a descriptive and comparative analysis of the im-ages of Cossacks and Tatars in Antoni Malczewski's poem "Maria", examined within

the context of imagology and inter-ethnic relations. The poem delineates a clear dichotomy between Good, embodied by the Poles and Cossacks, and Evil, represented by the Tatars. The image of the Cossack is portrayed as multifaceted and complex: he is a harmonious blend of "wildness" and "obedience", lives in unity with nature, and serves as a loyal messenger, a reliable guide, and a brave warrior. He functions as an "intermediate link" between "civilization" (the Poles) and "barbarism." In contrast, the Tatars are depicted as a faceless, cruel, and treacherous horde, symbolizing absolute evil, chaos, and a destructive force of nature. This contrast is further deepened by the analysis of their combat tactics: the noble and direct fighting style of the Poles is set against the cunning maneuvers and encirclement tactics of the Tatars. Thus, in the poem, the Cossacks emerge as allies of civilization in its struggle against barbarism.

Key words: Antoni Malczewski's "Maria", imagology, image of the Cossack, image of the Tatar, civilization and barbarism.

Information about authors: Mariya Bracka, doctor of philology, professor of the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Sadovyi Mykyta - 2nd year master's student at the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

E-mail: m.bracka@knu.ua, nicksadzo@gmail.com

У поемі Антонія Мальчевського "Maria. Powieść ukraińska" [ширше: 5] знаходимо образи, які можна було б докладніше представити за допомогою описового, компаративного та імагологічного аналізу. Зокрема образи козаків і татар є цікавими, адже допомагають краще зрозуміти «другорядні» та «приховані» ідеї твору, ставлення представників польського народу до одних і других, провести аналіз зовнішнього вигляду, звичаїв, моральних якостей тощо таких несхожих, антагоністичних сторін [див. 1; 3].

Варто нагадати, що питання детальнішого вивчення образів персонажів, інтерпретацій деталей їх окремих рис зовнішності та характеру, вчинків та внутрішнього світу, символізму висвітлювалися польськими та українськими дослідниками. Зокрема, у статті Пьотра Стаськевича "O wzajemnych podobieństwach bohaterów poematu Antoniego Malczewskiego – czyli obrona Wojewody" ретельно опрацьовані образи Воєводи, Вацлава, Мечника, Марії [10, с. 214-230]. У

статті Ельжбети Домбрович “*Trosem kozaka*” інтерпретується образ козака, проводиться компаративний аналіз цього образу з образом Вацлава [6, с. 231-241]. У передмові Ростислава Радишевського до українського перекладу «Марії», здійсненого Володимиром Гуцаленком, також додається, хоча й не такий детальний, як у згаданих вище статтях, опис персонажів твору та інтерпретація їхньої функції в сюжеті [2, с. 34-43]. Варто зазначити, що ці та інші праці не в повному обсязі розкривають тему конфліктних взаємовідносин між поляками і козаками з татарами, хоча їх ворожнеча становить одну з основних подій твору. Татарська тема у поемі «Марія» загалом маргіналізується, яскравим прикладом чого є відсутність праці, що окремо аналізувала б образ татар у томі, присвяченому 170-річчю першого видання «Марії» [4], хоча не забракло у ньому статті, що висвітлює проблеми орнітології. На нашу думку, цю обставину можна пояснити основною ідеєю «Марії», де війна поляків та козаків з татарами скоріше розглядається крізь призму загального меланхолійного настрою твору (байронівського песимізму), романтичного зацікавлення східними мотивами й, у рамках концепції шляхетської України, як джерело лицарської слави, а не самодостатня подія.

У цій статті простежуються наступні аспекти твору, необхідні для здійснення компаративного й імагологічного аналізу образів козаків і татар: 1) постаті козаків і татар як народів, що є залежними від своїх сюзеренів; 2) світогляд та моральні якості козаків і татар; 3) тактика ведення бою козаків і татар; 4) взаємні відносини в ланцюжку поляки – козаки – татари.

Варто розуміти, що ті чи інші складові або риси, притаманні козакам і татарам, відзначатимуться упередженням характером з огляду на такі причини, що, по-перше, події в творі описуються з польської сторони, як наслідок — душа й серце автора належать саме до неї; по-друге, татари є таким собі абсолютним злом, через перемогу над яким шляхта в особі Вацлава здобуває собі славу військову (як хороший та сміливий воїн) і славу шляхетну (як право на стосунки з Марією, дочкою Мечника), а, як відомо, чим могутнішим, підступнішим та більш «варварським» є Зло, тим більшим буде славетний тріумф.

Через останню обставину в поемі татари мають переважно негативні (конвенційно) риси й неупередженість аналізу буде ґрунтуватись на принципі слідування основному тексту.

Натомість козак, через якого Мальчевський, окрім інших образів, маніфестує свої моральні та філософські погляди, становить водночас «світліший» і складніший та багатогранний семіотичний об'єкт. Як зазначає Е. Домбрович у своїй праці, козак у творі постає і як первісна й позачасова істота, і як одне ціле з природою (через свого коня зі степом), і як «дикий, але слухняний» (той, хто гармонійно поєднує в собі свободу і служіння) [6]. Варто додати, що постать козака можна інтерпретувати як опосередкованого винуватця смерті Марії через ту обставину, що він слугував посланцем Воеводи; саме козак приносить листа, який, зрештою, стає приводом до залишення замку Вацлавом – останнього захисника, як наслідок – до фактично беззахисного його положення, через що до нього пробираються вбивці Марії. У цьому контексті козак нагадує постать царя Едіпа з твору афінського драматурга Софокла: козак, діючи з найкращих мотивів (прославити Вацлава) чинить гріх (стає каталізатором вбивства), тим самим прирікаючи все своє товариство на «екзистенційне нещастя».

Зважаючи на ознаки переважно негативного образу татар, переважно позитивного образу козаків й на те, що татари зазнають поразки, можна говорити про наявність в творі дихотомії Добра (поляки і козаки) і Зла (татари) у дусі християнської традиції, де Зло у кінцевому підсумку завжди програє Добру. Звісно, якщо не брати до уваги зраду Воеводи [9] і похідні від цього вчинку інтерпретації з мотивами Лернейської гідри — це вже таке собі утворення на здобутках перемоги нового образу Зла після того, як був знищений минулий образ (татари), і цю обставину слід інтерпретувати як вічну дихотомію Добра і Зла, де жодна зі сторін по визначенню не може взяти гору над іншою. Слід зазначити, що поняття Добра та Зла, зважаючи на зміст поеми, потрібно вирізняти у таких площинах, як протиставлення цивілізації варварству, «усвідомленої дикості» – «чистій дикості», честь і шляхетність – підлості й безчестя.

Перед початком опису постатей козаків і татар як народів, що є залежними від своїх сюзеренів, варто відзначити цікаві, але з точки

зору літературознавчої науки ідеологізовані, суголосні мотиви такого роду аналізу. Два з них, можливо, доречно було б ширше описати, проте вони могли б стати предметом вивчення в окремих статтях. Перший мотив – більш універсальний, сформульований у дусі сучасних постколоніальних студій [див. ширше: 7; 8] – трактування польсько-татарської війни як зіткнення метрополіями (Польщею та Туреччиною) підлеглих народів (козаків (українців) та кримських татар) та їх залучення у непотрібне, невигідне для них (підлеглих народів) протистояння великих держав. У цьому випадку предметом аналізу слугуватимуть неоднозначні інтерпретації подій або виокремлені риси персонажів твору з польської та турецької сторін. Другий — більш прив'язаний до місцевості, де відбуваються бойові дії у творі, та вже в дусі тих реалій, в яких живе сучасний український народ – збройної агресії й безчинства абсолютного Зла проти, можливо, й не ідеального, але все ж таки Добра; відплата абсолютного Добра абсолютному Злу в вигляді хоча й тяжкої, але рішучої перемоги; ідея, що єдиний, порядний, патріотично налаштований народ може зламати лишень внутрішній ворог (такий собі Воевода). Останній мотив має стійкіше підґрунтя в порівнянні з першим, проте він може бути цікавим швидше з точки зору інтерпретації творів минулого сучасним масовим українським читачем, який радше не знатиме Антонія Мальчевського й (перед)історії створення його твору. Оскільки аналіз у статті ґрунтується на врахуванні тих реалій, в яких жив автор «української повісті», його внутрішнього світу та переконань, приводів створення поеми, історичного підґрунтя, та фактичному тексті поеми, то згадані два мотиви вилучаються з подальшого аналізу.

Козаки і татари, враховуючи контекст твору та історичне тло XVII-XVIII ст., були залежними народами. Козаки насамперед як військовий стан, який на різних етапах історичного процесу мав ту чи іншу позицію в рамках польської держави, служили Речі Посполитій. Татари, у свою чергу, хоча й мали свою державу (Кримське ханство), водночас перебували у васальній залежності від Османської імперії (Туреччини). З огляду на їхню залежність, фактично вищезазначені спільноти можна визнати такими, які цілковито не володіють своєю волею. З цього твердження

впливає факт, що їхньою функцією у тій чи іншій мірі є виконання вказівок чужих для них королів та султанів. Опис «васального» аспекту двох народів слід почати з визначення продемонстрованого в творі ступеня їхньої залежності шляхом прямої та непрямої характеристики.

На перших сторінках «Марії. Української повісті» Мальчевського ми бачимо образ козака, що несамовито «мчить на прудкому коні» по степу. Зрештою козак прибуває до замку Мечника:

Za wrotami koń grzebie, a we wsi psów wrzawa,
Skąd to kozak przypędził, że taka kurzawa?
I zsiada — i na płocie cugle zarzuciwszy,
Wchodzi w duży dziedziniec, wąsa poprawiwszy.
Na ogorzałej twarzy ostrych chwil wspomnienie;
Prosty jego był ukłon, krótkie pozdrowienie;
Jednak różnym się zdaje od służalców grona,
Poddany — lecz swobodę z ojca powziął łona.
I gdy dumnie pojrzawszy do pana iść żąda,
Wśród wiodącej go zgrai jak władca wygląda;
Zwinne jego obroty, kroki jego letsze,
Bo swoje członki wędził na stepowym wietrze,
A barania mu czapka, za każdym ruszeniem,
Miga gdyby chorągiew, czerwonym płomieniem —
Pomiędzy chwast, zarośle — gdzie lipy z okopu
Są i cieniem, i trwogą poziomemu chłopu —
Aż przed pana Miecznika stawia się z orszakiem.
A koń rży, jak za matką tęskni za kozakiem!
“Czy masz pismo?” — “Jest, Panie — i jeszcze list wczora
Oddałby, nim kur zapał, bo świsnął z wieczora,
Ale że czart na stepie tumany wyprawiał,
To żeby was z Jejmością Bóg od złego zbawiał”. —
“Że wasze mi z listami spóźnił się — to gorzej:
Czyj kozak, co się diabłów, abo ludzi trwoży?”
“Alboż wam nie świadoma krasnych czapek sława,
Co z rodu panom wierna? — czyj? — grafa Wacława!” [2, c. 70-72]

Далі Мечник ознайомлюється зі змістом листа, який зіграє фатальну роль у його житті та життях Вацлава і Марії. Так ми відкриваємо для себе службу козака польській шляхті як посланця. У ході виконання цього доручення козак також вів з собою польське військо, ставши тим самим провідником:

*I poszli, poszli drogą za żwawym kozakiem,
Którego lekkie ślady od kopyt bez stali,
Wietrzyk z Rosą, jak dzieci, piaskiem przysypali.* [2, с. 56]

Інший приклад козацької служби — суто військова справа. Про деякі її тонкощі можемо дізнатись з наступних рядків:

*Pancerni i usarzy — za nimi kozaki,
I z płoszonymi końmi harcują luzaki* [2, с. 88].

Козаки беруть участь в бою, мужньо й відважно, зазираючи смерті в очі:

Leżą polskie, kozackie i tatarskie zwłoki [2, с. 120]

Тож бачимо у «Марії» три іпостасі козака: вірного посланця, надійного провідника і хороброго воїна на службі Польської корони.

Переходячи до татар, варто зазначити, що служба козаків у поляків, їх союзні стосунки є очевидними й не підлягають сумніву, звісно, якщо брати до уваги лише сюжет твору, а не складніше, трагічніше та суперечливіше історичне тло. Їх фактична дружба йде червоною ниткою по усьому твору. Натомість приналежність татар до Османської Імперії ніде в поемі не простежується. Ми не знайдемо у творі жодного сигнального терміну на зразок «османи», «султан» тощо, жодної згадки про «наказ зверху» на ведення бойових дій Кримського ханства проти Речі Посполитої. Є лишень одна згадка про турка (з вуст Мечника):

*«Wolałbym dźwigać więzy u brodacza Turka,
Niż żeby mi tak marnie więdnieć miała córka;* [2, с. 68].

Проте вона скоріше стосується характеристики збірного образу жорсткого іноземного ворога, безкультурного варвара. Тому, якщо не долучати до наведеного нижче опису умовність, що для підтвердження приналежності татар до Османської імперії взято суто історичний факт, може скластися враження, що вони – самостійна сторона конфлікту. Все ж припустимо, що Мальчевський у своєму творі по замовчуванню задіяв історичний факт відносин турків та татар як відносин сюзерена і васала. До описаного вище припущення також варто додати похідне від нього твердження про деяку татарську свободу від волі свого сюзерена. У порівнянні з козаком, який попри делеговану Мальчевським волелюбність, все ж “...wierny kozak myśl pana zgaduje...” [2, с. 48].

У підсумку бачимо, що втілення Зла (в рамках польсько-татарської війни) у творі є цільним, вільним, самостійним явищем. Натомість втілення Добра – складне, ієрархічне. Козак, що є втіленням Волі і Самодостатності, постійно залежний від шляхти, а татарин – іпостась Зла й Поневолення – має свободу, прирівняну до представленої в творі незалежності поляків.

Світогляд та моральні якості козаків і татар можна проілюструвати як прямою характеристикою, так і непрямою. У контексті козака це зробила Е. Домбрович у загаданій статті “*Tropem Kozaka*” [6]. Аналіз татар у свою чергу носитиме суто самостійний процес декодування тих чи інших фрагментів твору. Козак, як уже зазначалося, – первісна й позачасова істота. Козак – одне ціле з природою, «дикий, але слухняний». Перш ніж перейти до його моральних якостей, варто детальніше розписати ці тези. Образ козака як одного цілого з природою прослідковується у таких фрагментах:

Przyleciał do figury (...)

Uchylił przed nią czapki, żegnał się trzy razy

I jak wiatr świsnął stepem z pilnymi rozkazy.

(...)

A śmiały, wierny kozak myśl pana zgaduje —

Szumi młyn na odnodze, i wróg w łozie szumi,

A żwawy wierny konik kozaka rozumi —

(...)

I przez puste bezdroża król pustyni rusza —

A step — koń — kozak — ciemność — jedna dzika dusza. [2, с. 48-50]

Цікаво, що козак абсолютно споріднений не тільки з конем і степом, а ще й пільмою, формуючи тим самим єдину сутність. У цьому контексті зв'язок з конем – це не відносини хазяїна та тварини, а взаєморозуміння споріднених душ [6, с. 234]. Природа не підлягає впливу часу і цивілізації, тому вона – позачасова, існує у вічному «зараз». Тому в спорідненості козака з природою коріниться його «позачасовість». Цей образ підкріплюється тим, що козак Мальчевського – це одночасно «перший і кожен» козак, він – «син степу», що вийшов із надр землі та інстинктивно повертається до неї [6, с. 233-234]. Проте попри свою «дикість» козак є слухняним:

Gdy koń, co jak ty, dziki, lecz posłuszny żyje [2, с. 46].

На відміну від головних героїв, яких розривають протиріччя, козак гармонійно поєднує у собі свободу та обов'язок. Він дикий за своєю природою, але абсолютно відданий своєму пану [6, с. 237]. Він не ставить питань про сенс наказів, а просто виконує їх, уподібнюючись до стріли, випущеної з лука. Ця інстинктивна відданість звільняє його від мук вибору та роздумів, які гублять Вацлава. Для Вацлава «дикість» перетворюється на руйнівне «здичавіння», тоді як для козака це природний стан буття [6, с. 237-240]. Враховуючи вищесказане, можна виділити такі моральні якості козака як сміливого й відданого воїна, що має своє особливе почуття гідності й гармонії з «цивілізацією».

Образу шляхетного козака протиставляються татари – абсолютно безлика й варварська маса, орда:

Ucieka między hordy z trupem swego pana.

Strach przejął barbarzyńców; grzmią trąby — rzeź grają — [2, с. 120]

Ця маса хитра й підступна:

*Lecz potem? — dumał Miecznik i wzrok wodził hardy,
Pełen niechęci — gniewu — a może i wzgardy. [2, c. 60]*

Вона безжалісна. Їй недоступні поняття честі та гідності. Вона сіє лиш грабіж та смерть:

*I gdy właśnie Tatarzy grasują w tej stronie,
Jemu stawić się kazał w twych wdzięków obronie; [2, c. 74]
(...)
Tatarskie zbrodnie krwawym stanęły szeregiem — [2, c. 102]*

Але попри таку різко негативну характеристику виділяється дещо спільний з козацьким опис татар як чогось «природнього» й «дикого»:

*Dzielne było natarcie: tatarskie szwadrony,
Ich księżyce, bunczuki z końskimi ogony,
Ich futra wywrócone, ogromne ich łuki,
Płec śniada, wąsy zwisłe a czarne jak kruki,
Ich nasępione rysy, przymrużone oczy,
W których śnie srogość zwierząt z ludzką się jednoczy
Cały ten widok wreszcie, w dzikość okazały —
Pożar — stepy wokoło — świszczące już strzały —
Żadnego, albo raczej jak z bodźców odzienie,
Takie na czuciach polskich zrobiły wrażenie.
Pędem burzy lecieli; lecz nim przyszło z bliska
Ludziom ostrza się dotknąć, koniom — pyskiem pyska,
Gdy w półobręcz wpadali — wślawnym prawidłem
Skrzydło Tatarskie z tyłu zbiegało się z skrzydłem:
“Alla hu!” — wrzasły hordy i tysiączne roty
Na opasanych — strute wypuściły groty. [2, c. 114]*

Проте їх «природність» й «дикість» не несе в собі спорідненості зі степом або конем, гармонії з «цивілізацією». Вони швидше інтер-

претуються як негода, буря, мор, які також, як і кінь або козак, мають цілковито природне походження. На відміну від козаків, це нищівна природна стихія – втілення абсолютного Зла або ж «варварства» та стихійного лиха. Вона є протиставленням Добру або ж «цивілізації» та гармонійності з природою – тобто полякам та козаками.

У поемі «Марія» містяться детальні описи тактики ведення бою як з боку польсько-козацького війська, так і з боку татар. У них протиставляється «пряма», рішуча благородна атака поляків й хитра, маневрена тактика позбавлених будь-якої шляхетної честі «варварів» татар. Поляки покладаються на розвідку, планування, розділення сил для раптового удару та рішучу й злагоджену атаку. Перед боєм команди обговорюють дані, отримані від шпигунів:

*Mówił śpiegów wywiadki; tłumaczył jak, kędy
Sił wzajemnych w natarciu połączyć zapędy; [2, с. 104]*

Поляки використовують тактику удаваного відступу:

*Jak korzystać z zwycięstwa; w przypadku odporu
Jak używać na pogrom ucieczki pozorów. [2, с. 104]*

Вони розділяють сили для оточення або раптової атаки:

*Wkrótce — złączone hufce — w umyślnym fortelu
Rozdzielił na dwie części — dla jednego celu: [2, с. 106]*

Мечник дає настанови війську про необхідність прихованого підходу та стрімкої атаки за сигналом (тактика раптового удару):

*To cicho — bacznie — mądrze — aż gdy huknie w trąbie,
Wpaść obces i pokazać, że to Polak rąbie. [2, с. 104]*

Лицарі використовують височину для нанесення потужнішого удару:

*I nagle jak wodoskok, rycerze zajadli
Z błyszczącym szumem z góry na dolinę wpadli* [2, с. 112]

Як відповідь в свою чергу татари використовують хитрість, маневреність, тактику оточення та масований обстріл із луків. Щоб збити переслідувачів з пантелику, татари залишають безліч неправдивих слідів:

*Gdy zszedł tatarskich śladów kręcone obłądy
Co wśród gęstych zarośli niedościgłe szlaki
Tłoczą na wszystkie strony, dla mylnej poznaکی* — [2, с. 106]

Татари шикуються у півколо, використовуючи особливості місцевості для захисту своїх флангів і підготовки оточення польсько-козацького війська:

*Tam — za wsią stoją — całe zakrywają pole —
Bór w lewo — strumień w prawo — a oni w półkole.* [2, с. 112]

Фланги татарського війська змикаються за спиною супротивника, щоб повністю його оточити:

*Gdy w półobręcz wpadali — wślawnym prawidłem
Skrzydło Tatarskie z tyłu zbiegało się z skrzydłem:* [2, с. 114]

Татарське крило ззаду сходилося з іншим крилом. Після оточення татари засипають ворога хмарою отруєних стріл:

*“Alla hu!” — wrzały hordy i tysiączne roty
Na opasanych — strute wypuściły groty.* [2, с. 114]

Але зрештою поляки протиставляють оточенню стрімкий удар у центр ворожого строю. Результат битви вирішує поєдинок воєначальників та психологічний ефект. Опинившись в оточенні, польські лицарі не обороняються, а пробиваються крізь ворожі лави та хмару стріл:

*“Hura!” – krzyknęła wiara i lotem sokoła
Chmurę strzał przesywała — w śródku tego koła.
Dochodzą, już dochodzą — zbitym w rzędy tłumem —
Lasem dzid najeżonych — z hukiem, z trzaskiem, z szumem;*
[2, c. 114-116]

Поединок Мечника з ханом вирішує долю битви. Смерть татарського воєначальника викликає паніку в татарському війську і призводить до його повного розгрому:

*Spada dzielnym zamachem odmieciona głowa, (...)
Powstał krzyk przeraźliwy; pierschają — koń Hana
Ucieka między hordy z trupem swego pana.
Strach przejął barbarzyńców; grzmią trąby — rzeź grają —*
[2, c. 120]

Після здійснення характеристики основних ознак, звичаїв, мотивів антагоністичних народів, варто зосередитися на їхніх взаєминах у системі «свій-чужий», підсумувавши тим самим проведений вище аналіз. Спершу потрібно «намалювати» умовну лінію зіткнення, по одну сторону якої ми або сторонній наглядач розташуємо «своїх», а по іншу — «чужих». Очевидним є існування лишень двох сторін в контексті польсько-татарської війни. Перша сторона – це поляки та козаки, друга – це татари. У рамках цієї формули варто конкретизувати, що козаки у творі – не самостійна сторона, як поляки або татари, а підлеглі.

Представників польського народу можна охарактеризувати короткими тезами: втілення «цивілізації», честь і шляхетність, лицарська слава, стратегія, розвідка, планування, сюзерени, пани, хоробрість, порядок, протиставлення хаосу, Віра, християнська традиція, втілення Добра.

У свою чергу образ козака можна описати так: «дикий» і слухняний, вірність, свобода, природа (одне ціле з природою, степом і конем), хоробрість хоробрий воїн, особливе почуття гідності, єдність (степ — кінь — козак — пільма — одна дика душа), посередництво («проміжна ланка» між цивілізацією і варварством), інстинкт (діє з

найкращих мотивів, не рефлексуючи), гармонія (поєднання «свободи» й «обов'язку»).

Наостанок татари відзначаються такими характеристиками: варварство, орда (безлика й варварська маса), хитрість і підступність (отруєні стріли, оточення), жорстокість (безжалісна, грабіж та смерть), хаос (нищівна природна стихія, буря), руйнування (сіють грабіж та смерть), безчестя (позбавлені будь-якої шляхетної честі), загроза (де люблять ховатися вовки та татари), Зло (втілення абсолютного Зла).

Проведений аналіз можна підсумувати кількома тезами:

Поляки, як втілення «цивілізації», протистояють «варварству» татар. Їх боротьба – шляхетна, чесна, хоробра.

Козаки, як втілення «дикості» і «слухняності» чи то випадково, чи то з огляду на «закони природи» підпорядковані полякам – себто втіленню «цивілізації». Козаки – «проміжна ланка» між «цивілізацією» й «варварством». Їх боротьба також шляхетна, чесна і хоробра.

Татари, як втілення «варварства», протистоять і полякам (цивілізації), і козакам (проміжній ланці). Вони ведуть боротьбу за повне знищення всього того, що можна віднести не тільки до Добра, але й до умовного табору «нейтрального прапора».

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературна компаративістика. (2011). *Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми* (Вип. IV, Ч. I–II). Київ: Видавничий дім «Стилос».

2. *Польські романтики «української школи»: Антоній Мальчевський, Северин Гоцинський, Юзеф-Богдан Залеський*. (2009). *Антологія* / Укл. Р. Радішевський. Київ: МП «Леся».

3. Пупурс, І. (2020). Імагологічний метод. У: Г. Сиваченко (ред.), *Методології сучасної літературної компаративістики* (с. 59–106). Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

4. Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji “Marii”. (1997). *Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* / Pod red. H. Krukowskiej. Białystok.

5. Białobrzeska, M. (2016). *Antoni Malczewski. Literackie mitologizacje biografii*. Białystok.

6. Dąbrowicz, E. (1997). *Tropem Kozaka*. W: Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji “Marii”. *Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (s. 231–241). Białystok.

7. Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialny. (2016). Cz. I / Pod red. M. Kuziaka, B. Nawrockiego. Warszawa: Wydawnictwo IBL.
8. Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialny. (2016). / Pod red. M. Kuziaka, B. Maciejewskiego. Kraków: Universitas.
9. Skrzypczak, W. (1997). Męka zbrodniarza (O kreacji Wojewody w "Marii" Antoniego Malczewskiego). W: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (pod red. H. Krukowskiej). Białystok.
10. Staśkiewicz, P. (1997). O wzajemnych podobieństwach bohaterów poematu Antoniego Malczewskiego czyli obrona Wojewody. W: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (pod red. H. Krukowskiej). Białystok.

REFERENCES:

1. Literatura komparatystyka. (2011). *Imahologichnyi aspekt suchasnoi komparatystyki: stratehii ta paradyhmy* (Vyp. IV, Ch. I–II). Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos».
2. Polska romantyka "ukraińskiej szkoły": Antonii Malchevskiy, Sevaryn Hoshchynskiy, Yuzef-Bohdan Zaleskyi. (2009). *Antolohiia* / Ukl. R. Radshevskiy. Kyiv: MP «Lesia».
3. Pupurs, I. (2020). Imahologichnyi metod. U: H. Syvachenko (red.), *Metodolohii suchasnoi literaturnoi komparatystyki* (s. 59–106). Kyiv: Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy.
4. Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". (1997). *Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* / Pod red. H. Krukowskiej. Białystok.
5. Białobrzaska, M. (2016). *Antoni Malczewski. Literackie mitologizacje biografii*. Białystok.
6. Dąbrowicz, E. (1997). Tropem Kozaka. W: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (s. 231–241). Białystok.
7. Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialny. (2016). Cz. I / Pod red. M. Kuziaka, B. Nawrockiego. Warszawa: Wydawnictwo IBL.
8. Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialny. (2016). / Pod red. M. Kuziaka, B. Maciejewskiego. Kraków: Universitas.
9. Skrzypczak, W. (1997). Męka zbrodniarza (O kreacji Wojewody w "Marii" Antoniego Malczewskiego). W: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (pod red. H. Krukowskiej). Białystok.
10. Staśkiewicz, P. (1997). O wzajemnych podobieństwach bohaterów poematu Antoniego Malczewskiego czyli obrona Wojewody. W: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji "Marii". Materiały sesji naukowej, Białystok 5–7 maja 1995* (pod red. H. Krukowskiej). Białystok.